Διάδοση και υποδοχή των Grundrisse ανά τον κόσμο

Τεύχος 104, περίοδος Ιούλιος - Σεπτέμβριος 2008

ΔΙΑΔΟΣΗ ΚΑΙ ΥΠΟΔΟΧΗ ΤΩΝ GRUNDRISSE ΑΝΑ ΤΟΝ ΚΟΣΜΟ.
ΣΥΜΒΟΛΗ ΣΤΗΝ ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΟΥ ΜΑΡΞΙΣΜΟΥ

του Marcello Musto
μετάφραση Χρήστος Βαλλιάνος

1. 1858-1953: Εκατό χρόνια μοναξιάς

Τον Μάιο του 1858 ο Μαρξ εγκαταλείπει τα *Grundrisse* προκειμένου να εξοικονομήσει χρόνο για τη *Συμβολή στην Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας*. Χρησιμοποιεί μέρη των *Grundrisse* για τη συγγραφή της *Συμβολής*, όμως στη συνέχεια δεν επανέρχεται σχεδόν ποτέ σ' αυτά. Μάλιστα, παρ' όλον ότι συνήθιζε να επικαλείται προηγούμενες μελέτες του, ακόμα και να μεταφέρει αυτούσια ολόκληρα χωρία τους, με την εξαίρεση των *Χειρογράφων του 1861-63* κανένα απ' αυτά τα προπαρασκευαστικά χειρόγραφα του *Κεφαλαίου* δεν περιέχει κάποια αναφορά στα *Grundrisse*. Τα χειρόγραφα αυτά μένουν, μαζί με πολλά άλλα, αναξιοποίητα, καθώς ο Μαρξ απορροφάται πλέον σε πιο ειδικά προβλήματα από αυτά που εξετάζονταν εκεί.

Δεν μπορούμε να είμαστε κατηγορηματικοί με το θέμα, είναι όμως πιθανό ότι ούτε και ο Ένγκελς διάβασε ποτέ τα *Grundrisse*. Όπως είναι γνωστό, ο Μαρξ κατόρθωσε να ολοκληρώσει μόνο τον πρώτο τόμο του *Κεφαλαίου* μέχρι το θάνατό του, και αυτός που συνέλλεξε και ξεχώρισε τα ανολοκλήρωτα χειρόγραφα ήταν ο Ένγκελς. Στην πορεία αυτής της δραστηριότητας, ο Ένγκελς θα πρέπει να εξέτασε δεκάδες πρόχειρα που περιείχαν προκαταρτικά σχεδιάσματα του *Κεφαλαίου* και είναι εύλογο να υποθέσουμε ότι καθώς έβαζε σε κάποια σειρά το βουνό από τα χαρτιά, θα ξεφύλλισε τα *Grundrisse* και θα συμπέρανε ότι πρόκειται για κάποια αρχική εκδοχή του έργου του φίλου του – προγενέστερη ακόμα και της *Συμβολής στην Κριτική της Πολιτική Οικονομία* του 1859 – και ότι επομένως δεν θα μπορούσε να χρησιμοποιηθεί για τους σκοπούς του. Εκτός αυτού, ο Ένγκελς δεν αναφέρθηκε ποτέ στα *Grundrisse*, ούτε στους προλόγους των δυο τόμων του *Κεφαλαίου* που είδε να τυπώνονται, ούτε σε κάποια επιστολή από την εκτεταμένη αλληλογραφία του. Μετά το θάνατο του Ένγκελς, ένα μεγάλο μέρος των πρωτότυπων χειρογράφων του Μαρξ κατατέθηκαν στο αρχείο του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος της Γερμανίας (SPD) στο Βερολίνο, όπου και αντιμετωπίστηκαν με την μέγιστη αδιαφορία. Οι πολιτικές συγκρούσεις στο εσωτερικό του κόμματος εμπόδισαν τη δημοσίευση του πολυάριθμου σημαντικού υλικού που είχε αφήσει πίσω του ο Μαρξ. Μάλιστα, οι διαμάχες αυτές οδήγησαν στη διασπορά των χειρογράφων και επί ένα μεγάλο διάστημα ήταν ανέφικτη η πλήρης έκδοση των έργων του. Αλλά και κανείς δεν αναλάμβανε την ευθύνη της σύνταξης ενός καταλόγου του πνευματικού έργου του Μαρξ, με αποτέλεσμα τα *Grundrisse* να παραμένουν καταχωμένα μαζί με άλλα του κείμενα.

Το μοναδικό απόσπασμα των *Grundrisse* που είδε το φως σ' αυτή την περίοδο ήταν η «Εισαγωγή» που δημοσίευσε ο Karl Kautsky το 1903 στο *Die Neue Zeit* με μια σύντομη σημείωση ότι επρόκειτο για «αποσπασματικό σχεδίασμα» με χρονολογία 23 Αυγούστου 1857. Υποστηρίζοντας ότι επρόκειτο για την εισαγωγή στο πρωτεύον έργο του Μαρξ, ο Kautsky της έδωσε τον τίτλο *Einleitung. Zu einer Kritik der politischen Ökonomie* (Εισαγωγή σε μια κριτική της Πολιτικής Οικονομίας) και επέμεινε ότι «παρά τον αποσπασματικό της χαρακτήρα» προσέφερε μια πληθώρα νέων οπτικών» (Marx 1903: 710, n.1). Πράγματι το κείμενο συγκέντρωσε σημαντικό ενδιαφέρον: οι πρώτες μεταφράσεις σε άλλες γλώσσες ήταν η γαλλική (1903) και η αγγλική (1904) και πολύ σύντομα έγινε ευρέως γνωστό όταν ο Kautsky το δημοσίευσε το 1907 ως «Παράρτημα» της *Συμβολής στην Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας*. Ακολούθησαν όλο και περισσότερες μεταφράσεις, και μεταξύ αυτών η ρωσική (1922), η ιαπωνική (1924), η ελληνική (1927), και η κινεζική (1930) – μέχρις ότου αναδείχτηκε σε ένα από τα πλέον σχολιασμένα κείμενα στο σύνολο της θεωρητικής παραγωγής του Μαρξ.

Ωστόσο, ενώ η τύχη χαμογέλασε στην «Εισαγωγή», τα *Grundrisse* παρέμεναν άγνωστα επί πολλά χρόνια. Δύσκολα μπορούμε να πιστέψουμε ότι ο Kautsky δεν ανακάλυψε το συνολικό χειρόγραφο μαζί με την «Εισαγωγή», ωστόσο δεν ανέφερε ποτέ τίποτα σχετικό. Και λίγο αργότερα, όταν αποφάσισε να δημοσιεύσει, μεταξύ 1905 και 1910, κάποια άγνωστα μέχρι τότε γραπτά του Μαρξ, εστίασε τον ενδιαφέρον του σε μια συλλογή υλικού από το 1861-3, στην οποία έδωσε τον τίτλο *Θεωρίες για την Υπεραξία*.

Η ανακάλυψη των *Grundrisse* ήρθε το 1923, χάρη στον David Ryazanov, διευθυντή του Ινστιτούτου Μαρξ - Ένγκελς (MEI) στη Μόσχα, και οργανωτή του *Marx Engels Gesamtausgabe* (MEGA), των Απάντων των Μαρξ και Ένγκελς. Μετά από μια εξέταση της Nachlass («πνευματικής κληρονομιάς») στο Βερολίνο, ο Ryazanov αποκάλυψε την ύπαρξη των *Grundrisse* σε μια αναφορά του στη Σοσιαλιστική Ακαδημία της Μόσχας σχετικά με την πνευματική κληρονομιά των Μαρξ και Ένγκελς:

«Ανάμεσα στα χαρτιά του Μαρξ βρήκα άλλα οκτώ χειρόγραφα οικονομικών μελετών […] Τα χειρόγραφα αυτά μπορούν να χρονολογηθούν γύρω στα μέσα της δεκαετίας του 1850, και περιλαμβάνουν το πρώτο σχεδίασμα του έργου του Μαρξ [*Das Kapital*], ο τίτλος του οποίου δεν είχε οριστικοποιηθεί εκείνη την εποχή. [Ακόμα] περιλαμβάνει την πρώτη εκδοχή της *Συμβολής στην Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας*»[1] (Ryazanov 1925: 393-4).

«Σε κάποιο από αυτά τα τετράδια», συνεχίζει ο Ryazanov, «ο Kautsky βρήκε την "Εισαγωγή" στη *Συμβολή στην Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας* – και θεωρεί ότι τα προπαρασκευαστικά χειρόγραφα για το *Κεφάλαιο* είναι "εξαιρετικού ενδιαφέροντος για όσα έχουν να μας πουν σχετικά με την ιστορία της πνευματικής ανάπτυξης του Μαρξ και τη χαρακτηριστική του μέθοδο εργασίας και έρευνας"» (Ryazanov 1925: 394).

Μετά από μια συμφωνία για δημοσίευση της MEGA μεταξύ του MEI, του Ινστιτούτου Κοινωνικής Έρευνας της Φρανκφούρτης και του Σοσιαλδημοκρατικού Κόμματος της Γερμανίας (που εξακολουθούσε να έχει την επιμέλεια των Marx-Engels *Nachlass*) τα *Grundrisse* φωτογραφήθηκαν μαζί με πολλά άλλα αδημοσίευτα γραπτά και άρχισαν να μελετώνται από ειδήμονες στη Μόσχα. Μεταξύ 1925 και 1927, ο Pavel Veller από το MEI συνέταξε έναν κατάλογο όλων των προπαρασκευαστικών υλικών του *Κεφαλαίου*, το πρώτο από τα οποία ήταν τα ίδια τα *Grundrisse*. Μέχρι το 1931, το χειρόγραφο είχε αποκρυπτογραφηθεί και δακτυλογραφηθεί στο σύνολό του και το 1933 ένα μέρος του δημοσιεύτηκε στα ρωσικά ως «Κεφάλαιο για το χρήμα», ακολουθούμενο από μια αντίστοιχη γερμανική έκδοση. Τέλος, το 1936, το Ινστιτούτο Μαρξ - Ένγκελς - Λένιν (MELI, διάδοχος του MEI) απέκτησε έξι από τα οκτώ τετράδια των *Grundrisse*, γεγονός που έκανε εφικτή τη λύση των εκκρεμών εκδοτικών προβλημάτων.

Στη συνέχεια, το 1939, το τελευταίο σημαντικό χειρόγραφο του Μαρξ – μια εκτεταμένη εργασία μιας από τις πιο γόνιμες περιόδους της ζωής του – δημοσιεύτηκε στη Μόσχα με τον τίτλο που του έδωσε ο Veller: *Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie (Rohentwurf) 1857–1858*. Δύο χρόνια αργότερα ακολούθησε ένα παράρτημα (Anhang) που περιελάμβανε τα σχόλια του Μαρξ του 1850-1 σχετικά με τις *Αρχές Πολιτικής Οικονομίας και Φορολογίας* του Ρικάρντο, τις σημειώσεις του για τους Bastiat και Carey, τον πίνακα περιεχόμενων των *Grundrisse* από τον ίδιο τον Μαρξ, και το προπαρασκευαστικό υλικό (*Urtext*) για τη *Συμβολή στην Κριτική της Πολιτικής Οικονομίας* του 1859. Ο πρόλογος του MELI στην έκδοση του 1939 υπογράμμιζε την εξαιρετική του αξία: «το χειρόγραφο του 1857-1958, που δημοσιεύεται για πρώτη φορά αυτούσιο στον παρόντα τόμο, σηματοδοτεί μια αποφασιστική βαθμίδα του οικονομικού έργου του Μαρξ» (Marx-Engels-Lenin-Institut 1939: VII).

Παρά το ότι οι κατευθυντήριες γραμμές του εκδότη και η μορφή της δημοσίευσης ήταν παρόμοια, τα *Grundrisse* δεν περιελήφθησαν στους τόμους της MEGA αλλά εκδόθηκαν ξεχωριστά. Ακόμα, η μεσολάβηση του Β' Παγκοσμίου Πολέμου συνέβαλε ώστε το έργο να παραμείνει πρακτικά άγνωστο: Τα τρία χιλιάδες αντίγραφα πολύ γρήγορα έγιναν δυσεύρετα και πολύ λίγα απ' αυτά κατόρθωσαν να διασχίσουν τα σοβιετικά σύνορα. Τα *Grundrisse* δεν εμφανίζονται στα *Sochinenya* του 1928-1947, την πρώτη ρωσική έκδοση των έργων των Μαρξ και Ένγκελς, και η πρώτη αναπαραγωγή τους στα γερμανικά γίνεται μόλις στα 1953. Ενώ είναι εκπληκτικό το ότι ένα κείμενο αιρετικό σε σχέση με τους μη επιδεχόμενους αμφισβήτηση κανόνες του *diamat*, του σοβιετικού τύπου διαλεκτικού υλισμού, όπως τα *Grundrisse*, εκδόθηκε στη διάρκεια της σταλινικής περιόδου, θα πρέπει να έχουμε υπόψη μας ότι την εποχή εκείνη ήταν το σημαντικότερο κείμενο του Μαρξ που δεν κυκλοφορούσε στα γερμανικά. Η τελική του έκδοση στο Ανατολικό Βερολίνο σε 30.000 αντίτυπα ήταν μέρος του *Karl Marx Jahr* (έτους Καρλ Μαρξ) και του εορτασμού για τα εβδομήντα χρόνια από το θάνατο και τα εκατόν δεκαπέντε χρόνια από τη γέννησή του. Έτσι λοιπόν, τα *Grundrisse*, που γράφτηκαν το 1857-8, έγιναν προσιτά στο ευρύ κοινό μετά το 1953, μετά από εκατόν πενήντα χρόνια μοναξιάς.

2. Πεντακόσιες χιλιάδες αντίτυπα διάσπαρτα σ' όλο τον κόσμο

Παρά την αίσθηση που προκάλεσε αυτό το σημαντικό νέο, προγενέστερο του *Κεφαλαίου* χειρόγραφο, και παρά τη θεωρητική αξία που του αποδόθηκε, οι εκδόσεις του σε άλλες γλώσσες ήρθαν καθυστερημένα. Μετά την «Εισαγωγή», ένα άλλο απόσπασμα, το πρώτο που κίνησε το ενδιαφέρον, ήταν «οι προκαπιταλιστικές μορφές παραγωγής». Το απόσπασμα αυτό μεταφράστηκε στα ρωσικά το 1939 και μετά, από τα ρωσικά στα ιαπωνικά το 1947-8. Στη συνέχεια, η ξεχωριστή γερμανική έκδοση αυτού του κεφαλαίου και μια μετάφρασή του στα αγγλικά συνέβαλαν στην εξασφάλιση ενός ευρύτατου αναγνωστικού κοινού. Η γερμανική έκδοση, το 1952, που αποτέλεσε μέρος του *Kleine Bücherei des Marxismus-Leninismus* (Μικρή Βιβλιοθήκη Μαρξισμού-Λενινισμού) χρησίμευσε ως βάση για την ιταλική και ουγγρική έκδοση (1953 και 1954 αντίστοιχα), ενώ η αγγλική που δημοσιεύτηκε το 1964, βοήθησε στη διάδοσή του στον αγγλόφωνο κόσμο και στη συνέχεια στον ισπανόφωνο κόσμο μέσω μεταφράσεων που εκδόθηκαν στην Αργεντινή (1966) και Ισπανία (1967). Ο εκδότης αυτής της αγγλικής έκδοσης, Έρικ Χομπσμπάνουμ, προσέθεσε έναν πρόλογο που βοηθούσε στην υπογράμμιση της σημασίας του: «Οι προκαπιταλιστικοί οικονομικοί σχηματισμοί», έγραφε ο Χομπσμπάνουμ, «ήταν η συστηματικότερη προσπάθεια του Μαρξ να αναμετρηθεί με το πρόβλημα της ιστορικής εξέλιξης» και «μπορούμε να πούμε χωρίς καμιά επιφύλαξη, ότι κάθε μαρξιστική ιστορική συζήτηση που δεν [την] λαμβάνει υπ' όψη της […] θα πρέπει να επανεξεταστεί υπό το φως της» (Hobsbawm 1964: 10). Πράγματι, όλο και περισσότεροι ερευνητές σ' ολόκληρο τον κόσμο άρχισαν να ασχολούνται μ' αυτό το κείμενο, που δημοσιεύτηκε σε πολλές άλλες χώρες προκαλώντας πάντοτε σημαντικές ιστορικές και θεωρητικές συζητήσεις.

Οι μεταφράσεις των *Grundrisse* στην πλήρη τους εκδοχή άρχισαν στα τέλη της δεκαετίας του 1950. Η διάδοσή τους ήταν μια αργή αλλά και μη αναστρέψιμη διαδικασία, η οποία τελικά επέτρεψε μια συνολικότερη και σε κάποιες περιπτώσεις διαφορετική αξιολόγηση του έργου του Μαρξ. Οι καλύτεροι ερμηνευτές των *Grundrisse* μελέτησαν το πρωτότυπο κείμενο, ωστόσο η ευρύτερη μελέτη του – τόσο μεταξύ των ερευνητών που αδυνατούσαν να διαβάσουν γερμανικά, όσο και πρωτίστως, μεταξύ των αγωνιστών της Αριστεράς και των φοιτητών – ήρθε μόνο μετά τη δημοσίευσή τους στις διάφορες εθνικές γλώσσες. Οι πρώτες τέτοιες εκδόσεις εμφανίστηκαν στην Ανατολή: στα ιαπωνικά (1958 – 65) και τα κινέζικα (1962 -78). Στη Σοβιετική Ένωση έχουμε μια έκδοση στα ρώσικα μόλις το 1968-9, ως συμπλήρωμα της δεύτερης διευρυμένης έκδοσης των *Sochineniya* (1955--66). Ο προηγούμενος αποκλεισμός του από την έκδοση αυτή ήταν πολύ σοβαρή παράλειψη γιατί οδήγησε σε μια αντίστοιχη απουσία των *Grundrisse* από τα *Marx-Engels Werke* (MEW) του 1956-68, που αναπαρήγαγαν τα κείμενα της σοβιετικής επιλογής. Μ' αυτό τον τρόπο, η MEW, η ευρύτερα χρησιμοποιούμενη έκδοση των έργων των Μαρξ και Ένγκελς και πηγή για τη μετάφρασή τους στις περισσότερες άλλες γλώσσες, στερήθηκε τα *Grundrisse* μέχρι την τελική τους δημοσίευση ως συμπλήρωμα, στα 1983.

Τα *Grundrisse* άρχισαν να κυκλοφορούν στη Δ. Ευρώπη στα τέλη της δεκαετίας του 1960. Η πρώτη μετάφρασή τους ήταν στα γαλλικά (1967-8), ήταν όμως χαμηλής ποιότητας και χρειάστηκε να αντικατασταθεί από μια πιστότερη μετάφραση στα 1980. Ακολούθησε μια ιταλική έκδοση μεταξύ 1968 και 1970, με την πρωτοβουλία να προέρχεται, όπως και στην περίπτωση της Γαλλίας, από οίκο ανεξάρτητο του Κομμουνιστικού Κόμματος.

Το κείμενο δημοσιεύτηκε στα ισπανικά στη δεκαετία του 1970. Αν εξαιρέσουμε την έκδοση του 1970-1 στην Κούβα, που είχε περιορισμένη αξία λόγω του ότι βασίστηκε στη γαλλική μετάφραση, και η κυκλοφορία της οποίας παρέμεινε περιορισμένη στα όρια της χώρας, η πρώτη σωστή ισπανική μετάφραση πραγματοποιήθηκε στην Αργεντινή μεταξύ 1970 και 1976. Ακολούθησαν άλλες τρεις διαδοχικές εκδόσεις στην Ισπανία, την Αργεντινή και το Μεξικό, καθιστώντας την ισπανική τη γλώσσα με τον μεγαλύτερο αριθμό μεταφράσεων των *Grundrisse*.

Της αγγλικής μετάφρασης προηγήθηκε το 1971 μια επιλογή αποσπασμάτων, των οποίων ο εκδότης, McLellan, ενίσχυσε τις προσδοκίες των αναγνωστών σχετικά με το κείμενο: «Τα *Grundrisse* είναι κάτι πολύ περισσότερο από ένα απλό σκαρίφημα του *Κεφαλαίου*» (McLellan 1971: 2). Στην πραγματικότητα, «περιέχει μια σύνθεση των διαφόρων "νημάτων" της σκέψης του Μαρξ, περισσότερο από οποιοδήποτε άλλο έργο του […] Κατά μια έννοια, κανένα από τα έργα του Μαρξ δεν είναι πλήρες, ωστόσο το πληρέστερο όλων είναι τα *Grundrisse*» (McLellan 1971: 14-15). Η πλήρης έκδοση ολοκληρώθηκε τελικά το 1973, είκοσι ολόκληρα χρόνια μετά την πρωτότυπη έκδοση στα γερμανικά. Ο μεταφραστής τους, Martin Nicolaus σημείωσε στον πρόλογο: «Πέρα από τη μεγάλη βιογραφική και ιστορική τους αξία, [τα *Grundrisse*] προσθέτουν σημαντικό νέο υλικό και αποτελούν το μοναδικό περίγραμμα του οικονομικο-πολιτικού προτάγματος του Μαρξ στο σύνολό του. Τα *Grundrisse* αμφισβητούν και θέτουν υπό δοκιμασία την όποια σοβαρή ερμηνεία του Μαρξ που έχει εμφανιστεί μέχρι σήμερα» (Nicolaus 1973: 7).

Η δεκαετία του 1970 ήταν επίσης η κρίσιμη δεκαετία για τις μεταφράσεις στην Ανατολική Ευρώπη. Γιατί, από τη στιγμή που δόθηκε το πράσινο φως στη Σοβιετική Ένωση, δεν υπήρχε πλέον εμπόδιο για την εμφάνιση των *Grundrisse* στις «δορυφορικές» χώρες: Ουγγαρία (1972), Τσεχοσλοβακία (1971-7 στα τσέχικα, και 1974-5 στα σλοβάκικα) και Ρουμανία (1972-4), όπως επίσης και στη Γιουγκοσλαβία (1979). Στο ίδιο διάστημα, δύο δανέζικες εκδόσεις εμφανίστηκαν περίπου ταυτόχρονα: μια από τον εκδοτικό οίκο που συνδεόταν με το Κομμουνιστικό Κόμμα (1974-8), και μια άλλη από έναν οίκο που γειτνίαζε στη Νέα Αριστερά (1975-7).

Στη δεκαετία του 1980 τα *Grundrisse* μεταφράστηκαν επίσης στα ιρανικά (1985-7), όπου και απετέλεσαν την πρώτη σοβαρή μετάφραση μαρξικού έργου γενικότερα, και σε μια σειρά άλλων ευρωπαϊκών χωρών. Η σλοβενική έκδοση χρονολογείται από το 1985 και η πολωνική και φινλανδική από το 1986 (η τελευταία με τη σοβιετική υποστήριξη).

Με τη διάλυση της Σοβιετικής Ένωσης και το τέλος αυτού που αποκλήθηκε «υπαρκτός σοσιαλισμός», και που στην πραγματικότητα ήταν μια κραυγαλέα άρνηση της σκέψης του Μαρξ, υπήρξε μια ύφεση στη δημοσίευση κειμένων του Μαρξ. Παρ' όλα αυτά, ακόμα και στα χρόνια όπου η σιωπή που περιέβαλλε το συγγραφέα τους έσπαγε από μόνο από εκείνους που τη συνυπέγραφαν με την απόλυτη βεβαιότητα της λήθης, τα *Grundrisse* συνέχισαν να μεταφράζονται σε άλλες γλώσσες. Οι εκδόσεις στην Ελλάδα (1989-92), την Τουρκία (1999-2003), τη Ν. Κορέα (2000) και τη Βραζιλία (προγραμματίζεται για το 2008) κατέστησαν τα *Grundrisse* το έργο του Μαρξ με το μεγαλύτερο αριθμό νέων μεταφράσεων στις δύο τελευταίες δεκαετίες.

Συνολικά, τα *Grundrisse* στο σύνολό τους έχουν μεταφραστεί σε 22 γλώσσες[2] και σε 32 διαφορετικές εκδοχές. Μόνο οι ολοκληρωμένες εκδόσεις έχουν τυπωθεί σε 500.000 αντίτυπα[3] – αριθμός που ασφαλώς θα προκαλούσε μεγάλη έκπληξη στο συντάκτη τους, που τα έγραψε μόνο για να συνοψίσει, με ιδιαίτερη σπουδή, τις οικονομικές μελέτες που είχε επιχειρήσει μέχρι τη στιγμή εκείνη.

3. Αναγνώστες και ερμηνευτές

Η ιστορία της υποδοχής των *Grundrisse*, όπως και της διάδοσής τους, χαρακτηρίζεται από την πολύ καθυστερημένη αρχή της. Ο αποφασιστικός λόγος αυτής της καθυστέρησης, πέρα από τις καμπές που συνδέονται με την επανανακάλυψή τους, είναι ασφαλώς η πολυπλοκότητα του ίδιου του αποσπασματικού και αδρά σχεδιασμένου χειρογράφου, που δύσκολα μπορεί να ερμηνευτεί και να μεταγραφεί σε άλλες γλώσσες. Σε σχέση με αυτό, ο έγκυρος ερευνητής Roman Rosdolsky, σημείωσε:

«Το 1948, όταν είχα για πρώτη φορά την τύχη να δω ένα από τα πολύ σπάνια αντίγραφα […], ήταν ευθύς εξ αρχής σαφές ότι επρόκειτο για ένα έργο θεμελιώδους σημασίας για τη μαρξιστική θεωρία. Ωστόσο, η ασυνήθιστη μορφή του και σε κάποιο βαθμό ο σκοτεινός τρόπος έκφρασης το καθιστούσαν εντελώς ακατάλληλο να προσεγγιστεί από ένα ευρύ κύκλο αναγνωστών» (Rosdolsky 1977: xi)

Οι σκέψεις αυτές οδήγησαν τον Rosdolsky να επιχειρήσει μια σαφή παρουσίαση και κριτική εξέταση του κειμένου: η εργασία αυτή, με τίτλο *Zur Entstehungsgeschichte des Marxschen 'Kapital'. Der Rohentwurf des 'Kapital' 1857-58* (*Για την ιστορία διαμόρφωσης του «Κεφαλαίου» του Μαρξ*), που εκδόθηκε στα γερμανικά το 1968, είναι η πρώτη και μέχρι σήμερα η κυριότερη μονογραφία με θέμα τα *Grundrisse*. Μεταφρασμένη σε πολλές γλώσσες, ενθάρρυνε τη δημοσίευση και κυκλοφορία του μαρξικού έργου και επηρέασε σε μεγάλο βαθμό τους μεταγενέστερους ερμηνευτές του. Το 1968 ήταν μια σημαντική χρονιά για τα *Grundrisse*. Πέραν του βιβλίου του Rosdolsky είχαμε το πρώτο αγγλικό δοκίμιο σε σχέση με τα *Grundrisse*, που δημοσιεύτηκε στο τεύχος Μαρτίου - Απριλίου του *New Left Review*. Ήταν το άρθρο του Martin Nicolaus, «Ο άγνωστος Μαρξ» (The Unknown Marx), που συνέβαλε στο να γίνουν τα *Grundrisse* ευρύτερα γνωστά και ανέδειξε την ανάγκη μιας πλήρους μετάφρασής τους. Ταυτόχρονα, σε Γερμανία και Ιταλία, τα *Grundrisse* έγιναν σημείο αναφοράς μερικών από τους ηγέτες της φοιτητικής εξέγερσης, που γοητεύονταν από το ριζοσπαστικό και εκρηκτικό περιεχόμενό τους. Η γοητεία αυτή των *Grundrisse* ήταν ακαταμάχητη ιδίως μεταξύ των αγωνιστών της Νέας Αριστεράς που ήταν στρατευμένοι στην ανασκευή της ερμηνείας του Μαρξ που πρότεινε ο «μαρξισμός - λενινισμός».

Από την άλλη, οι καιροί άλλαζαν και στον ανατολικό κόσμο. Μετά από μια αρχική περίοδο κατά την οποία τα *Grundrisse* ήταν σχεδόν απολύτως αγνοημένα, ή αντιμετωπίζονταν με διστακτικότητα, η εισαγωγική μελέτη του Vitalii Vygodskii με τίτλο *Istoriya odnogo velikogo otkrytiya Karla Marksa* (Η ιστορία μιας μεγάλης ανακάλυψης: Πώς έγραψε ο Μαρξ το «Κεφάλαιο»), που εκδόθηκε το 1965 στη Ρωσία και το 1967 στη Λαοκρατική Γερμανία, όρισε μια αισθητά διαφορετική προσέγγιση. Ο Vygodskii όρισε τα *Grundrisse* ως «μεγαλοφυές έργο» που μας «οδηγεί στο "δημιουργικό εργαστήριο" του Μαρξ και μας επιτρέπει να ακολουθήσουμε βήμα προς βήμα τη διαδικασία με την οποία ανέπτυξε την οικονομική του θεωρία» και στο οποίο καλούμαστε επομένως να δώσουμε τη δέουσα προσοχή (Vygodski 1974: 44).

Σε διάστημα λίγων ετών τα *Grundrisse* αναδείχτηκαν σε κείμενο κλειδί για πολλούς από τους επιφανέστερους μαρξιστές. Εκτός από τους προαναφερθέντες, οι ερευνητές που ασχολήθηκαν ιδιαίτερα με το συγκεκριμένο έργο ήταν ο Walter Tuchscheerer στη Λαοκρατική Γερμανία, ο Alfred Schmidt στην Ομοσπονδιακή Γερμανία, ο Lucien Sève στη Γαλλία, ο Kiyoaki Hirata στην Ιαπωνία, ο Gajo Petrovic στη Γιουγκοσλαβία, ο Antonio Negri στην Ιταλία, ο Adam Schaff στην Πολωνία και ο Allen Oakley στην Αυστραλία. Γενικότερα, αποτέλεσε πλέον ένα έργο με το οποίο θα έπρεπε να αναμετρηθεί κάθε σοβαρός μελετητής του Μαρξ.

Με κάποιες αποχρώσεις, οι ερμηνευτές των *Grundrisse* χωρίζονται σ' αυτούς που τα θεωρούν ως ένα αυτόνομο έργο εννοιολογικά αυτάρκες, και σ' αυτούς που τα αντιμετωπίζουν ως ένα πρώιμο χειρόγραφο που απλά έστρωσε το δρόμο για το *Κεφάλαιο*. Το ιδεολογικό υπόβαθρο στις συζητήσεις περί των *Grundrisse* – πυρήνας της διαμάχης ήταν η νομιμότητα ή μη νομιμότητα της ερμηνείας του Μαρξ στη βάση κυρίως του έργου αυτού, με τεράστιες πολιτικές συνέπειες – ευνόησε την ανάπτυξη ανεπαρκών ερμηνειών ή άλλων που σήμερα φαίνονται φαιδρές. Κάποιοι από τους πλέον ένθερμους σχολιαστές των *Grundrisse* έφτασαν στο σημείο να υποστηρίζουν ότι το έργο αυτό ήταν θεωρητικά ανώτερο από το *Κεφάλαιο*, παρά τα επί πλέον δέκα χρόνια εντατικών ερευνών που μεσολάβησαν μέχρι τη δημοσίευση του τελευταίου. Αντίστοιχα, κάποιοι από τους κύριους υποβαθμιστές των *Grundrisse* υποστήριζαν ότι παρά τα σημαντικά κεφάλαια για την κατανόηση της σχέσης του Μαρξ με τον Χέγκελ και τα αποσπάσματα σε σχέση με την αλλοτρίωση, το έργο αυτό δεν προσέθετε κάτι σε όσα γνωρίζαμε μέχρι τώρα για τον Μαρξ.

Δεν υπήρξαν μόνο αντίθετες αναγνώσεις των *Grundrisse*, αλλά και μη αναγνώσεις – το πιο κτυπητό και αντιπροσωπευτικό παράδειγμα είναι αυτό του Λουί Αλτουσσέρ. Ακόμα κι όταν ο Αλτουσσέρ επιχειρούσε να κάνει τις υποτιθέμενες σιωπές του Μαρξ να μιλήσουν και να αναγνώσει το *Κεφάλαιο* με ένα τέτοιο τρόπο ώστε να «να γίνουν ορατά τα όποια αόρατα στοιχεία επιβιώνουν σ' αυτό» (Althusser and Balibar 1979: 32), επέτρεψε στον εαυτό του να παραβλέψει τον εντυπωσιακό όγκο εκατοντάδων σελίδων των *Grundrisse*, προκειμένου να πραγματοποιήσει την (πολυσυζητημένη) διχοτόμηση της μαρξικής σκέψης στα έργα της νεότητας και στα έργα της ωριμότητάς του, χωρίς να λάβει υπ' όψη του το περιεχόμενο και τη σημασία των χειρογράφων του 1857-8.[4]

Ωστόσο, από τα μέσα της δεκαετίας του 1970, τα *Grundrisse* γνώρισαν έναν ακόμα μεγαλύτερο αριθμό αναγνωστών και ερμηνευτών. Έχουμε τη δημοσίευση δύο εκτεταμένων σχολιασμών, με τον πρώτο στα ιαπωνικά το 1974 (Morita, Kiriro και Toshio Yamada 1974), και το δεύτερο στα γερμανικά το 1978 (Projektgruppe Entwicklung des Marxschen Systems 1978), αλλά και άλλους συγγραφείς που ασχολήθηκαν με το θέμα. Πολλοί ερευνητές το είδαν ως κείμενο ειδικής σημασίας για ένα από τα ευρύτερα συζητημένα ζητήματα που αφορούν τη σκέψη του Μαρξ: την πνευματική του οφειλή στον Χέγκελ. Κάποιοι άλλοι γοητεύτηκαν από τις σχεδόν προφητικές του προτάσεις στα αποσπάσματα που αφορούν την εκμηχάνιση και την αυτοματοποίηση, ενώ στην Ιαπωνία τα *Grundrisse* διαβάστηκαν ως ένα από τα σημαντικότερα κείμενα για την κατανόηση της νεωτερικότητας. Κατά τη δεκαετία του 1980 είχαμε την εμφάνιση των πρώτων λεπτομερών μελετών στην Κίνα όπου το έργο χρησιμοποιήθηκε προκειμένου να φωτίσει τη γένεση του *Κεφαλαίου*, ενώ στη Σοβιετική Ένωση έλαβε χώρα η δημοσίευση ενός συλλογικού τόμου αφιερωμένου αποκλειστικά στα *Grundrisse* (Vv. Aa. 1987).

Κατά τα τελευταία χρόνια, η συνεχιζόμενη ικανότητα του μαρξικού έργου να εξηγεί τον καπιταλιστικό τρόπο παραγωγής (και ταυτόχρονα να ασκεί κριτική σ' αυτόν) έχει προκαλέσει την αναγέννηση του ενδιαφέροντος από μέρους πολλών ερευνητών σ' ολόκληρο τον κόσμο (βλ. επίσης Musto 2007). Αν αυτή η αναγέννηση έχει διάρκεια και αν συνοδευτεί από μια νέα ζήτηση για τη θεωρία του Μαρξ στο πεδίο της πολιτικής, τα *Grundrisse* ασφαλώς για μια ακόμα φορά θα αναδειχτούν σε ένα από τα γραπτά του που είναι ικανά να προσελκύσουν ιδιαίτερη προσοχή.

Μέχρι τότε, με την ελπίδα ότι «η θεωρία του Μαρξ θα αποτελεί μια ζωντανή πηγή γνώσης και την πολιτική πρακτική που καθοδηγεί αυτή η γνώση» (Rosdolsky 1977: xiv), η ιστορία αναφορικά με την παγκόσμια διάδοση και υποδοχή των *Grundrisse* παρουσιάζεται εδώ ως μια χαμηλών τόνων αναγνώριση του συγγραφέα της και ως απόπειρα να ανακατασκευαστεί ένα κεφάλαιο της ιστορίας του Μαρξισμού που παραμένει άγραφο.

Παράρτημα: Χρονολογικός πίνακας των μεταφράσεων των Grundrisse

1939-41 Πρώτη γερμανική έκδοση

1953 Δεύτερη γερμανική έκδοση

1958-65 Ιαπωνική μετάφραση

1962-78 Κινεζική μετάφραση

1967-8 Γαλλική μετάφραση

1968-9 Ρωσική μετάφραση

1968-70 Ιταλική μετάφραση

1970-1 Ισπανική μετάφραση

1971-7 Τσεχική μετάφραση

1972 Ουγγρική μετάφραση

1972-4 Ρουμανική μετάφραση

1973 Αγγλική μετάφραση

1974-5 Σλοβακική μετάφραση

1974-8 Δανέζικη μετάφραση

1979 Σερβική / Σερβοκροατική μετάφραση

1985 Σλοβενική μετάφραση

1985-7 Περσική μετάφραση

1986 Πολωνική μετάφραση

1986 Φινλανδική μετάφραση

1989-92 Ελληνική μετάφραση

1999-2003 Τουρκική μετάφραση

2000 Κορεατική μετάφραση

2008 Πορτογαλική μετάφραση

Βιβλιογραφία

Althusser, Louis and Balibar, Étienne (1979) Reading Capital, London: Verso.

Hobsbawm, Eric J. (1964) "Introduction", in Karl Marx, Pre-Capitalist Economic Formations, London: Lawrence & Wishart, σσ. 9-65.

Marx, Karl (1903) "Einleitung zu einer Kritik der politischen Ökonomie", Die Neue Zeit, έτος 21, τ. 1: 710–18, 741–5 και 772–81.

Marx-Engels-Lenin-Institut (1939), "Vorwort" (Πρόλογος), in Karl Marx, Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie (Rohentwurf) 1857–1858, Moscow: Verlag für Fremdsprachige Literatur, pp. VII-XVI.

McLellan, David (1971) Marx's Grundrisse, London: Macmillan.

Morita, Kiriro &d Toshio Yamada, Toshio (1974) Komentaru keizaigakuhihan'yoko (Σχόλια πάνω στα Grundrisse), Tokyo: Nihonhyoronsha.

Musto, Marcello (2007) "The Rediscovery of Karl Marx", International Review of Social History, 52/3: 477-98.

Nicolaus, Martin (1973) "Foreword, in Marx, Karl Grundrisse, Harmondsworth: Penguin Books, σσ. 7-63.

Projektgruppe Entwicklung des Marxschen Systems (1978) Grundrisse der Kritik der politischen Ökonomie (Rohentwurf). Kommentar, Hamburg: VSA.

Rosdolsky, Roman (1977) The Making of Marx's "Capital", vol. 1, London: Pluto Press.

Ryazanov, David (1925) "Neueste Mitteilungen über den literarischen Nachlaß von Karl Marx und Friedrich Engels", Archiv für die Geschichte des Sozialismus und der Arbeiterbewegung, έτος 11: 385-400.

Sève, Lucien (2004) Penser avec Marx aujourd'hui, Paris: La Dispute.

Vv. Aa. (1987) Pervonachal'ny variant 'Kapitala'. Ekonomicheskie rukopisi K. Marksa 1857–1858 godov (Η πρώτη έκδοση του Κεφαλαίου, Τα οικονομικά χειρόγραφα του 1957-8 του K. Marx), Moscow: Politizdat.

Vygodskii, Vitalii (1974) The Story of a Great Discovery: How Marx Wrote "Capital", Tunbridge Wells: Abacus Press.

1 Η ρωσική έκδοση αυτής της αναφοράς δημοσιεύτηκε το 1923.

2 Βλ. τον χρονολογικό πίνακα των μεταφράσεων στο παράρτημα. Στις πλήρεις μεταφράσεις που μνημονεύονται εδώ θα πρέπει να προσθέσουμε τις επιλογές αποσπασμάτων στα σουηδικά (Karl Marx, Grunddragen i kritiken av den politiska ekonomin, Stockholm: Zenit/R&S, 1971) και τα μακεδονικά (Karl Marx, Osnovi na kritikata na politiθkata ekonomija (grub nafrlok): 1857-1858, Skopje: Komunist, 1989), όπως επίσης και τις μεταφράσεις της Εισαγωγής και των Προκαπιταλιστικών Μορφών Παραγωγής σε μια σειρά γλώσσες, από τη βιετναμέζικη, στη νορβηγική, από την αραβική στην ολλανδική, από την εβραϊκή στη βουλγαρική.
3 Ο συνολικός αριθμός υπολογίστηκε αθροίζοντας τα διαπιστωμένα αντίτυπα μετά από έρευνες στις αντίστοιχες χώρες.

4 Βλ. Lucien Sève, Penser avec Marx aujourd'hui, Paris: La Dispute, 2004. Ο Sève θυμάται ότι «αν εξαιρέσουμε κάποια κείμενα όπως η Εισαγωγή […] ο Αλτουσσέρ δεν διάβασε ποτέ τα Grundrisse με την πραγματική έννοια του όρου διαβάζω» (σ. 29). Υιοθετώντας από τον Gaston Bachelard τον όρο της επιστημολογικής τομής (coupure épistémologique), τον οποίο είχε δανειστεί και χρησιμοποιήσει ο ίδιος ο Αλτουσσέρ, ο Sève μιλάει για «τεχνητή βιβλιογραφική τομή» (coupure bibliographique), που οδήγησε στις πιο λαθεμένες απόψεις περί της γένεσης και τελικά της συμφωνίας της με τη σκέψη του ώριμου Μαρξ» (σ. 30).

Κλείσιμο παραθύρου